

УДК 274:321.74(47+57)J929L.Plyushch

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.17>**ДИСИДЕНТ ЛЕОНІД ПЛЮЩ У БОРОТЬБИ ПРОТИ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ****Паска Богдан,***кандидат історичних наук,**доцент кафедри історії України і методики викладання історії**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ORCID ID: 0000-0002-5452-5254

Басіста Лілія,*студентка I курсу магістратури**спеціальності «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»**факультету історії, політології і міжнародних відносин**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ORCID ID: 0009-0003-0315-5323

Метою статті є комплексне висвітлення життєвого шляху дисидента Леоніда Плюща, зокрема його боротьби з радянською репресивною системою, періоду ув'язнення в психіатричній лікарні й подальшої еміграції до Франції. Стаття сприяє розумінню історичних процесів боротьби за права людини в СРСР і значення внеску Л. Плюща в український дисидентський рух. Методологічною основою статті стали принципи об'єктивності, історизму, усебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів. У роботі використано методи аналізу й синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний, метод порівняння й зіставлення інформації з різних джерел. Основу джерельної бази становлять спогади і твори самого Л. Плюща, матеріали діаспорної та іноземної преси, а також доповідні записки Комітету державної безпеки (КДБ) на адресу вищого партійного керівництва Української Радянської Соціалістичної республіки (УРСР) із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Автори доходять висновку, що Л. Плющ долучився до дисидентського руху ще в середині 1960-х рр., виступивши за демократизацію радянської системи. На рубежі 1960-х – 1970-х рр. він увійшов до кола московських правозахисників і став одним із основних комунікаторів між російськими дисидентами та представниками українського національного руху. Громадська активність Л. Плюща стала ключовою причиною його арешту під час реалізації працівниками КДБ справи «Блок» у 1972 р. й подальшого запроторення до спеціальної психіатричної лікарні. Пройшовши через репресії, примусове психіатричне ув'язнення й переслідування, він не зламався, а, навпаки, продовжив боротьбу за права людини в умовах перебування за кордоном. Унаслідок міжнародного резонансу дисидента в січні 1976 р. звільнили з ув'язнення; він емігрував до Франції. Опинившись на Заході, колишній політ'язень активно співпрацював із правозахисними організаціями, українською діаспорою й демократичними силами, викриваючи злочини радянської влади. Його діяльність сприяла посиленню міжнародного тиску на СРСР і зміцненню руху опору серед українців як за кордоном, так і всередині країни.

Ключові слова: Леонід Плющ, український дисидентський рух, репресії, каральна психіатрія, радянський режим, еміграція, права людини.

Paska Bohdan, Basista Lilia. Dissident Leonid Plyushch in the fight against the Soviet regime

The aim of the article is to cover comprehensively the life path of dissident Leonid Plyushch, in particular his struggle against the Soviet repressive system, his period of imprisonment in a psychiatric hospital, and subsequent emigration to France. The article contributes to the understanding of the historical processes of the struggle for human rights in the USSR and the significance of L. Plyushch's contribution to the Ukrainian dissident movement. The methodological basis of the article was the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a complex of general scientific and special historical methods. The work used methods of analysis and synthesis, problem-chronological, retrospective, method of comparison of information from various sources. The basis of the source base is the memoirs and works of L. Plyushch himself, materials from the diaspora and foreign press, as well as reports of the State Security Committee (KGB) to the top party leadership of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (Ukrainian SSR) from the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SSA SSU). The authors conclude that L. Plyushch joined the dissident movement in the mid-1960s, advocating for the democratization of the Soviet system. At the turn of the 1960s and 1970s, he joined the circle of Moscow human rights activists and became one of the main communicators between Russian dissidents and representatives of the Ukrainian national movement. Leonid Plyushch's public activism was the key reason for his arrest during the implementation of the "Bloc" case by KGB officers in 1972 and subsequent confinement to a special psychiatric hospital. Having gone through repression, forced psychiatric confinement, and persecution, he did not break down, but, on the contrary, continued his struggle for human rights while abroad. Due to international outcry, the dissident was released from prison in January 1976; he emigrated to France. Once in the West, the former

political prisoner actively collaborated with human rights organizations, the Ukrainian diaspora, and democratic forces, exposing the crimes of the Soviet regime. His activities contributed to increasing international pressure on the USSR and strengthening the resistance movement both among Ukrainians abroad and within the country.

Key words: Leonid Plyushch, Ukrainian dissident movement, repression, punitive psychiatry, Soviet regime, emigration, human rights.

Постановка проблеми. Леонід Плющ (1939–2015) – видатний український дисидент, правозахисник, математик і публіцист, який став жертвою радянських репресій. Через свою активну участь у правозахисному русі й боротьбу за свободу слова він зазнав переслідувань, а в 1972 р. був заарештований і репресований із використанням методів каральної психіатрії. Однак справа дисидента набула міжнародного розголосу, що, зрештою, сприяло його звільненню й еміграції до Франції в 1976 р. Перебуваючи за кордоном, Л. Плющ продовжив свою діяльність, викриваючи злочини радянської влади та підтримуючи український правозахисний рух. Історія його життєвого шляху – це приклад боротьби за права людини, стійкості духу й незламності перед тоталітарною системою.

Стан наукової розробки проблеми. Постать дисидента Л. Плюща в сучасній українській історіографії неодноразово ставала предметом аналізу в контексті дослідження загальних тенденцій розвитку українського дисидентського руху в працях Георгія Касьянова [12], Анатолія Русначенка [20], Юрія Данилюка й Олега Бажана [5], Бориса Захарова [7]. Основу джерельної бази статті становлять спогади і твори самого Л. Плюща [15–18], матеріали діаспорної та іноземної преси [6; 11; 19; 21], а також доповідні записки Комітету державної безпеки (далі – КДБ) на адресу вищого партійного керівництва Української Радянської Соціалістичної республіки (далі – УРСР) із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ) [1–4].

Метою статті є комплексне висвітлення життєвого шляху Леоніда Плюща, зокрема його боротьби з радянською репресивною системою, періоду ув'язнення в психіатричній лікарні й подальшої еміграції до Франції. Таким чином, стаття сприяє розумінню історичних процесів боротьби за права людини в СРСР і значення внеску Л. Плюща в український дисидентський рух.

Виклад основного матеріалу. Леонід Плющ народився в робітничій сім'ї 26 квітня 1939 р. в м. Нарині Киргизької Радянської Соціалістичної республіки. Під час Другої світової війни, на жаль, він утратив батька. У дитинстві перехворів на кістковий туберкульоз і п'ять років лікувався в санаторії. Закінчив школу зі срібною медаллю (1956 р.), навчався в Одеському держуніверситеті, а згодом – у Київському університеті, де здобув освіту на механіко-математичному факультеті (1962 р.) [8].

Після усунення від влади Першого секретаря Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) Микити Хрущова в жовтні 1964 р. Л. Плющ звернувся до партійного керівництва з листом, у якому виклав свої критичні погляди щодо влади. У першому розділі документа під заголовком «Досить» він звернув увагу на те, що уряд своєю репресивною політикою знищує міжнародний авторитет країни. Зазначено таке: «Ми мали досить культів, волюнтаризм та антисемітизм». У другому розділі під назвою «Ми вимагаємо!» він звернув увагу на проблему низької оплати праці робітників, закликав уряд припинити русифікацію неросійських народів і ввести територіальний принцип побудови армії. Водночас Л. Плющ виклав свої пропозиції щодо максимальної лібералізації радянської системи. У цьому зверненні він критикував тоталітарний режим, вимагав припинення політичних репресій і наголошував на необхідності демократизації суспільства [17, с. 68].

Зрештою, працівники КДБ провели з Л. Плющем профілактичну бесіду, після якої він протягом двох років не критикував чинну владу. Пізніше в одному з інтерв'ю дисидент зазначив, що «ці два роки я старанно вивчав класиків марксизму і ленінізму, збирав матеріали про дійсну ситуацію в Радянському Союзі». Проте вже в 1966 р. він знову почав дисидентську активність, став активно публікувати статті в самвидаві, у яких критикував радянську ідеологію та національну політику влади. Він наголосив, що «після цих двох років я знов почав писати, на цей раз уже до самвидаву, бо зрозумів, що звертання до уряду, або верхівки партії, нічого не дасть» [19, с. 5].

До 1968 р. вчений працював в Інституті кібернетики Академії наук УРСР на посаді інженера-математика, спеціалізуючись на біо- та психокібернетиці. Проте в липні цього року Л. Плющ був звільнений із роботи у зв'язку з написанням у газету «Комсомольская правда» статті щодо судової розправи над російським дисидентом Олександром Гінзбургом [9]. Утративши посаду через протести проти порушень прав людини, він зосередився на документуванні репресій в Україні, передаючи зібрані матеріали до правозахисних нелегальних видань «Хроніка поточних подій» та «Український вісник» [13].

У 1969 р. в Москві з ініціативи російських дисидентів Петра Якіра й Віктора Красіна була створена Ініціативна група із захисту прав людини, Л. Плюща запросили долучитися до її складу як представника

від України [19, с. 5]. Варто взяти до уваги, що окремі учасники створеної Ініціативної групи, за даними КДБ при Раді Міністрів (РМ) УРСР, розпочали свою комунікацію й налагодження зв'язків з українськими інакодумцями ще в 1964–1965 рр., і провідну роль у цьому процесі відігравав саме Л. Плющ [1, арк. 205–207]. Це була перша правозахисна організація в Радянському Союзі, що відкрито виступала за дотримання основних громадянських свобод. Члени групи мали різні політичні погляди, національне походження й релігійні переконання, однак їх об'єднувало прагнення демократичних змін у країні та поваги до прав людини [19, с. 5–6].

Леонід Плющ потрапив у поле зору КДБ як автор і розповсюджувач матеріалів, які радянська влада розцінювала як «наклепницькі». У цих документах містилися заклики до перегляду Конституції СРСР, реформування комуністичної партії, профспілок, комсомолу й усієї державної системи. Через свою діяльність він був підданий профілактичним заходам з боку КДБ, однак, за даними наступної перевірки з боку каральних органів, не зрікся своїх переконань і продовжував виступати з критикою радянського режиму. У Києві органи держбезпеки виявили мережу контактів Л. Плюща серед представників інтелігенції та правозахисного руху. Зокрема, до кола близьких знайомих математика належали нонконформісти Віктор Некрасов, Олег Бахтіяров, Сергій Борщевський, Володимир Ювченко, Семен Глузман, Генріх Алтунян, Аркадій Левін, Владислав Недобора, Володимир Пономарьов, що лише посилювало увагу до нього з боку влади. У Москві кількох активістів правозахисного руху було заарештовано в травні 1969 р.: тоді за ґратами опинилися, зокрема, Володимир Буковський, Юрій Галансков, Лариса Богораз-Брухман та ін. Згодом у Харківській області в червні-грудні 1969 р. заарештували Генріха Алтуняна, Аркадія Левіна, Владислава Недобору, Володимира Пономарьова, а в жовтні того ж року – київського дисидента Олега Бахтіярова. Усіх їх засудили за різними «політичними» статтями радянського законодавства. У рамках слідчих заходів у справі О. Бахтіярова на квартирі Л. Плюща провели обшук, під час якого вилучили рукописи й документи, що вважалися «ідеологічно шкідливими». В одному зі своїх текстів під назвою «Підсумки та уроки нашої революції» математик писав, що в СРСР «відсутні демократичні свободи, а держава експлуатує працюючих, як і капіталістична система. Додана вартість використовується на зміцнення державного апарату та утворення нового класу – партійної бюрократії» [1, арк. 205–212].

Репресії проти інтелігенції та правозахисників у СРСР не обмежувалися окремими арештами чи обшуками – вони були частиною масштабної державної політики боротьби з інакодумством. Система переслідувань охоплювала не лише окремих активістів, а й цілі групи, що ставили під сумнів офіційну ідеологію та вимагали дотримання основоположних прав і свобод.

Кульмінацією переслідувань проти діячів українського національного руху стало те, що в січні 1972 р. радянські органи безпеки провели масштабну хвилю арештів активних учасників київського та львівського осередків руху опору. Затримання були проведені в рамках реалізації таємної справи групової оперативної розробки під кодовою назвою «Блок», об'єктами якої були лідери українського дисидентства. Згідно з оперативними зведеннями КДБ, у січні 1972 р. були затримані більше ніж 20 осіб, яких звинувачували в «українській націоналістичній діяльності». За повідомленнями західних радіостанцій «ВВС» і «Голос Америки», серед заарештованих були відомий літературний критик Іван Світличний, журналіст і публіцист В'ячеслав Чорновіл [2, арк. 252–253]. Також у слідчих ізоляторах опинилися кияни Євген Сверстюк, Василь Стус, Микола Плахотнюк, Олександр Сергієнко, Зіновій Антонюк, Леонід Селезненко, львів'яни Ірина Стасів-Калинець, Стефанія Шабатура, Іван Гель, Михайло Осадчий та ін. [2, арк. 255–260].

Згідно з оперативними документами КДБ, Л. Плющ був під пильним наглядом радянських спецслужб через свою «антирадянську діяльність». Влада вважала його «небезпечним елементом» через широкі зв'язки з дисидентами в Києві та Москві, зокрема з Іваном Світличним і Петром Якіром. Фактично математик виконував функції головного комунікатора між київським середовищем українського національного руху й московськими правозахисниками-демократами. 13 січня 1972 р., через день після початку репресивної хвилі, Л. Плющ відвідав помешкання кількох відомих українських інтелектуалів – Івана Світличного, Євгена Сверстюка й Івана Дзюби. У ніч із 13 на 14 січня він зателефонував у Москву П. Якіру, повідомивши про обшуки й арешти, що відбувалися в Києві та Львові. Як зазначено в документах КДБ, уже через 15 хвилин П. Якір передав цю інформацію далі, найімовірніше, радянському академіку й правозахиснику Андрію Сахарову. Уже наступного дня, 14 січня, каральні органи провели обшук у квартирі Л. Плюща. Спецслужби вилучили видання самвидаву, зокрема примірники нелегального часопису «Український вісник» (№ 1 і № 2), видані в Парижі, а також російського дисидентського журналу «Хроніка поточних подій» (№ 19 і № 20). Крім того, були знайдені інші «антирадянські» матеріали, машинописні тексти, друкарська машинка

та речові докази, які в подальшому були використані для фабрикації кримінальної справи. Самого дисидента було затримано [2, арк. 252–254].

Через десять днів, 24 січня 1972 р., Л. Плющу було висунуто офіційне звинувачення за ст. 62 Кримінального кодексу (КК) УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»). Влада інкримінувала йому виготовлення, зберігання й розповсюдження матеріалів, що нібито мали «наклепницький та антирадянський характер», упродовж 1968–1971 рр. Однак сам Л. Плющ винним себе не визнав і заявив, що його діяльність не була антирадянською. Працівники КДБ залучили свідків, які мали підтвердити причетність ув'язненого до розповсюдження забороненої літератури. Під тиском спецслужби математик В. Боднарчук змушений був дати покази, що Л. Плющ ознайомлював його із самвидавом і передав декілька документів, включаючи «Хроніку поточних подій». Крім того, під час обшуку у В. Боднарчука було вилучено документ, який він нібито отримав саме від Л. Плюща. Інший свідок О. Шевченко розповів, що в 1971 р. він відвідав квартиру дисидента, щоб допомогти йому з працевлаштуванням. Дружина Л. Плюща тоді нібито заявила, що її чоловік не згоден із політикою КПРС і є учасником правозахисного руху. Також Л. Плющ, за матеріалами слідства, поширював самвидавні твори російського письменника О. Солженіцина [3, арк. 285–288].

У результаті за свою правозахисну діяльність Л. Плющ був насильно поміщений до Дніпропетровської спеціальної психіатричної лікарні Міністерства внутрішніх справ СРСР – одного з найжорстокіших закладів тогочасної репресивної системи. Його ув'язнення в «психушці» викликало широкий міжнародний резонанс. У січні 1973 р. дисидента було засуджено заочно до безстрокового утримання в спеціальній психіатричній лікарні; представники каральних органів стверджували, що він нібито страждав від «шизофренії, що призводить до ідей реформаторства», – хвороби, «відкритої» радянськими психіатрами Д. Лунцом, О. Морозовим та ін. [21].

Під час перебування в спецпсихлікарні Л. Плющ зазнав жорстокого поводження й застосування сильнодіючих психотропних препаратів. Його дружина Тетяна Житникова докладала величезних зусиль, аби світ дізнався правду про стан її чоловіка й умови його утримання. У заяві до начальника медичного відділу Міністерства внутрішніх справ (МВС) УРСР 16 грудня 1974 р. вона писала: «З 29.11.74 року його стан різко погіршився у зв'язку з тим, що йому вводять неприпустимо великі дози трифтазину». Також наголошувала, що рік тому подібні ін'єкції галоперидолу «довели його до майже цілковитої втрати життєздатності – він не міг розмовляти, читати, писати, рухатись». Описуючи відмову в зустрічі з чоловіком, Т. Житникова зазначала: «Достовірне для мене інше: мого чоловіка знову довели до такого стану, що мені бояться його показати». Вона акцентувала увагу на тому, що Л. Плющ не мав змоги писати листи, що лише підтверджувало підозри про навмисне погіршення його стану [18, с. 590].

Заява дружини ув'язненого також містила звинувачення на адресу радянських органів у шантажі та психологічному тиску: «Я розцінюю теперішній стан мого чоловіка як відповідь органів ДБ (КДБ – *Б. П. та Л. Б.*) на моє законне право на еміграцію, як шантаж і залякування». Вона нагадувала, що її чоловік «хворий на туберкульоз, він інвалід, його здоров'я, погане й до ув'язнення, зовсім підірване перебуванням у тюрмі й у спецпсихлікарні». Тетяна Житникова висловлювала побоювання не тільки за здоров'я, а й за життя свого чоловіка, підкреслюючи, що йому вводять препарати, «розраховані на тяжкі форми шизофренії», тоді як навіть поставлений йому діагноз «м'явоплинна шизофренія» не передбачав такого жорстокого курсу «лікування». У фіналі заяви вона категорично вимагала: «Я вимагаю негайно, упродовж найближчої доби, побачення. У протилежному випадку я збираюсь звинуватити персонал Дніпропетровської спецпсихлікарні у свідомому й навмисному вбивстві мого чоловіка» [18, с. 590–591]. У відповідь дружина Л. Плюща отримувала лише бюрократичні відписки й жорсткий контроль КДБ.

У статті «Ескалація відчаю» російська правозахисниця Тетяна Ходорович звертала увагу на те, що Л. Плющ, український математик і дисидент, став жертвою каральної психіатрії в СРСР. Його примусово утримували в спецпсихлікарні серед агресивних хворих, застосовуючи жорсткі методи «лікування» – інсулінову терапію, галоперидол і трифтазин. У результаті Л. Плющ утратив сили, став апатичним, не міг читати, писати й навіть реагувати на близьких. Попри міжнародний розголос і протести, лікарі відмовлялися визнати, що психіатричні методи використовувалися як репресивний інструмент. Ця справа стала символом зловживання психіатрією в СРСР, де інакодумство трактувалося як «шизофренія», а людей нищили не лише фізично, а й духовно [18, с. 594].

У 1975 р. Т. Ходорович збрала матеріали про жорстоке утримання українського математика в спецпсихлікарні й опублікувала у самвидаві книгу «Історія хвороби Леоніда Плюща». Видання стало справжнім викриттям каральної психіатрії СРСР і викликало широкий міжнародний резонанс. Книга, до створення якої долучалися, окрім Т. Ходорович, також Т. Житникова й Майя Каганська, описує не лише

методи репресій, а й моральний опір в'язня. Сам Л. Плющ, читаючи її у Франції, назвав її «своєрідним некрологом собі»: настільки трагічною була розповідь про його поневіряння [8].

Міжнародна спільнота не залишилася байдужою. Активну роль у кампанії на підтримку Леоніда Плюща відіграв український математик Роман Андрушків, який звертався до наукової спільноти із закликом до солідарності. На захист Л. Плюща стали численні міжнародні правозахисні організації та активісти. Одним із ключових моментів кампанії стало оголошення організацією «Міжнародна амністія» 23 квітня 1975 р. «Днем Плюща». Це привернуло ще більше уваги до його переслідування. У жовтні того ж року в Парижі понад 5 тис. осіб, серед яких були представники комуністичних організацій, вийшли на демонстрацію з вимогою звільнення політв'язня [6, с. 6].

23 жовтня 1975 р. в Парижі відбувся великий мітинг на підтримку Л. Плюща. Керівники комуністичних партій Франції, Англії та Італії виступили з вимогою звільнити дисидента. Завдяки зусиллям правозахисників і світової громадськості боротьба за його свободу тривала, привертаючи увагу до злочинної практики використання психіатрії проти інакодумців у Радянському Союзі [14].

Упродовж 1975 р. вимоги звільнити Л. Плюща лунали дедалі гучніше. Його справа стала символом боротьби проти каральної психіатрії в СРСР. Нарешті, під впливом міжнародного тиску радянська влада була змушена піти на поступки. У січні 1976 р. політв'язня звільнили з психіатричної лікарні, після чого він разом із родиною отримав дозвіл на виїзд за кордон. 11 січня Л. Плющ разом із родиною прибув до Парижа після тривалих випробувань, пережитих у радянських каральних психіатричних установах. Його звільнення стало можливим завдяки наполегливій боротьбі міжнародної інтелектуальної та політичної спільноти, що вимагала припинення переслідувань українського дисидента.

В аеропорту «Орлі» Л. Плюща зустрічали представники наукової та громадської спільноти Франції. Серед присутніх були лавреати Нобелівської премії з медицини, члени Міжнародного комітету математиків Лоран Шварц та Анрі Картан, активісти «Міжнародної амністії», профспілкові діячі та представники соціалістичної партії, зокрема Андре Ульяк. Також на зустріч прибули представники української громади у Франції, які прагнули підтримати родину політв'язня в цей важливий момент. На зустріч у Парижі прибули десятки журналістів, проте Леонід Плющ не міг спілкуватися з пресою. Усі запитання журналістів адресувалися його дружині Т. Житніковій. На питання про вплив Комуністичної партії Франції на рішення радянського уряду про звільнення Л. Плюща вона відповіла, що головну роль у цій справі відіграли міжнародні наукові кола, Міжнародний комітет захисту прав людини й «Міжнародна амністія»: «Я чула, що Комуністична партія Франції цікавилася долею мого чоловіка, але не можу стверджувати, що саме її дії вплинули на це рішення», – зазначила вона, завершивши відповідь словами подяки всім, хто брав участь у боротьбі за свободу Плюща [11, с. 8–9].

Після еміграції до Франції в 1976 р. Л. Плющ продовжив свою правозахисну діяльність, активно працював над висвітленням злочинів радянського режиму. Того ж року він написав автобіографічну книгу «У карнавалі історії», яка перевидана багатьма мовами в різних країнах світу [8]. Леонід Плющ був одним із головних свідків застосування каральної психіатрії проти інакодумців. У публікаціях він детально описував механізми репресій, які застосовувалися до дисидентів [6].

Леонід Плющ став закордонним представником правозахисної організації Української гельсінської групи (далі – УГГ) на Заході, присвятивши чимало часу допомозі друзям, які залишалися в радянських таборах і в'язницях. 17 листопада 1976 р. у Вашингтоні за ініціативи інформаційної служби «Смолоскип» був створений Комітет гельсінських гарантій для України на підтримку УГГ. У жовтні 1978 р. у США почало діяти Закордонне представництво УГГ, до складу якого входили Петро Григоренко, Леонід Плющ і Надія Світлична. Це представництво видавало щомісячний бюлетень «Вісник репресій в Україні», а матеріали УГГ регулярно публікувало видавництво «Смолоскип» ім. Василя Симоненка. Інформація про порушення прав людини в Україні поширювалася через радіо «Свобода» й інші міжнародні медіа [10].

До кінця 1970-х рр. Л. Плющ остаточно позбувся ілюзій щодо можливості «доброго» соціалізму і став переконаним антикомуністом. Згодом його інтереси поступово змістилися від політики до культурології та літературознавства. Він став членом об'єднання українських письменників «Слово» та дійсним членом Наукового товариства імені Т. Шевченка, зосередившись на культурологічних дослідженнях. Однією з його ключових праць стала монографія «Екзод Тараса Шевченка. Навколо «Москалевої криниці», яка є оригінальним психолого-семіотичним аналізом двох редакцій поеми Т. Шевченка [16].

Леонід Плющ, перебуваючи у вигнанні в Парижі, продовжував активну боротьбу проти радянського режиму, співпрацюючи з українськими еміграційними та міжнародними правозахисними організаціями. За даними радянських спецслужб, 30 березня 1980 р. він ініціював у Парижі зустріч, на якій були

присутні понад 40 учасників, зокрема представники мельниківської фракції Організації українських націоналістів (ОУН), такі як Ярослав Мусянович і Дмитро Штуль. Під час виступу І. Плющ закликав бойкотувати Олімпійські ігри 1980 р. в Москві й підтримати ініціативу проведення альтернативної «Олімпіади перед людиною» в Західному Берліні. Він також звернувся до урядів країн Заходу із закликом розірвати економічні, культурні та спортивні зв'язки з СРСР, вимагаючи звільнення політичних в'язнів. Керівництво КДБ УРСР, прагнучи нейтралізувати його діяльність, намагалося загострити конфлікти дисидента з ОУН, дискредитувати його в очах української еміграції та західної громадськості [4, арк. 246–248].

Окрім цього, у березні 1980 р. в Нью-Йорку відбулася зустріч представників ОУН із Закордонним представництвом УГГ, серед яких був і Петро Григоренко. Він закликав до міжнародного тиску на СРСР, використовуючи майбутню Мадридську зустріч щодо дотримання Гельсінських угод. За повідомленнями радянських спецслужб, на цих зустрічах виникали суперечності між українськими націоналістами та представниками дисидентського руху. Леонід Плющ, зокрема, критикував позицію іншої представниці дисидентської еміграції Раїси Мороз, яка, на його думку, намагалася відвести ОУН від боротьби за глобальне визволення України [4, арк. 246–248]. Таким чином, діяльність І. Плюща у вигнанні була спрямована на боротьбу з радянською диктатурою, міжнародну правозахисну роботу й підтримку дисидентського руху. Його активна позиція викликала не лише репресивні заходи КДБ, а й певні розбіжності всередині українського визвольного руху.

Резонансною дією з боку Л. Плюща було публікація статті «Вбивство поета Василя Стуса» за кілька тижнів після трагічної загибелі репресованого літератора в пермських колоніях у 1985 р. У статті було підкреслено велике значення поезії В. Стуса для українського народу та її вплив на національну свідомість. Леонід Плющ звертав увагу на те, що, незважаючи на фізичне знищення поета, його творчий спадок продовжує жити й надихати наступні покоління. Загалом текст Л. Плюща є важливим джерелом інформації про життя і творчість В. Стуса, а також про репресії проти української інтелігенції в радянський період [15].

Після вторгнення Радянського Союзу в Афганістан і посилення репресій проти політичних в'язнів у колоніях він разом із Петром Григоренком, Володимиром Буковським, Володимиром Максимовим та іншими дисидентами в еміграції виступав за жорстку міжнародну позицію: Захід мав вимагати від СРСР дотримання прав людини або скасування Гельсінських угод. Окрім того, з 1988 р. Л. Плющ був учасником Закордонного представництва Української гельсінської спілки (УГС). Брав активну участь у міжнародних акціях та організаціях, спрямованих на захист прав людини в СРСР та інших країнах радянського блоку. Пізніше, у 1990-х рр., Л. Плющ активно долучався до громадських процесів в Україні: у 1990 р. став учасником Установчого з'їзду УГС (29–30 квітня), у 1991 р. був присутній на Конгресі національних меншин в Одесі, а в 1994 р. виступив учасником Конгресу колишніх політв'язнів у Києві. Згодом його інтереси змістилися в бік культурології та літературознавства. В українській редакції радіо «Свобода» вів цикл передач «На межі культури». Був членом Об'єднання українських письменників «Слово», редколегії журналу «Сучасність» (Нью-Йорк) [8].

Висновки. Таким чином, український математик Л. Плющ долучився до дисидентського руху ще в середині 1960-х рр., виступивши за демократизацію радянської системи. На рубежі 1960-х – 1970-х рр. він увійшов до кола московських правозахисників і став одним із основних комунікаторів між російськими дисидентами та представниками українського національного руху. Громадська активність Л. Плюща стала ключовою причиною його арешту під час реалізації працівниками КДБ справи «Блок» у 1972 р. та подальшого запроторення до спеціальної психіатричної лікарні. Пройшовши через репресії, примусове психіатричне ув'язнення й переслідування, він не зламався, а, навпаки, продовжив боротьбу за права людини вже в умовах перебування за кордоном. Унаслідок міжнародного резонансу дисидента в січні 1976 р. було звільнено з ув'язнення; він виїхав в еміграцію до Франції. Виїзд за кордон Л. Плюща став не лише його особистим порятунком від радянських репресій, а й символом незламності духу українських дисидентів. Опинившись на Заході, колишній політв'язень активно співпрацював із правозахисними організаціями, українською діаспорою та демократичними силами, викриваючи злочини радянської влади. Його діяльність сприяла посиленню міжнародного тиску на СРСР і зміцненню руху опору як серед українців за кордоном, так і всередині країни. Попри складнощі еміграції, дисидент залишався вірним ідеалам свободи й демократії, відіграючи важливу роль у збереженні національної ідентичності та правозахисної традиції. Доля Л. Плюща є нагадуванням про те, що справжня боротьба за правду не має кордонів, а слово вільної людини здатне руйнувати найміцніші імперії.

Література:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 1031. 344 арк.
2. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1032. 369 арк.
3. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1036. 333 арк.
4. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1080. 380 арк.
5. Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.). Київ : Рідний край, 2000. 389 с.
6. Залеська-Онишкевич Л. Леонід Плющ – лавреат літературного конкурсу Л. і П. Ковалевих. *Наше Життя (Our Life)*. 1983. Ч. 6. С. 6–8. URL: <https://unwla.org/wp-content/uploads/1983-06-june-magazine-Our-Life.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).
7. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987). Харків : Фоліо, 2003. 144 с.
8. Захаров Є. Плющ Леонід Іванович. URL: <https://museum.khpg.org/1113936077> (дата звернення: 20.02.2025).
9. Зболена душа Леоніда Плюща відлетіла у кращі світи. *Суспільний кореспондент*. URL: <https://www.sknews.net/zbolena-dusha-leonida-plyuscha-vidletila-u-kraschi-svity/> (дата звернення: 05.06.2015).
10. Зінкевич О. Закордонне представництво Української Гельсінської Групи. URL: <https://museum.khpg.org/1162805985> (дата звернення: 21.02.2025).
11. Історія звільнення Леоніда Плюща. *Сучасність*. 1976. Ч. 3. С. 3–10. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3042/file.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).
12. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. Київ : Кліо, 2019. 248 с.
13. Народився Леонід Плющ, інтелектуал, культуролог, правозахисник, член Ініціативної групи захисту прав людини, член Закордонного представництва Української Гельсінської групи. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4811> (дата звернення: 21.02.2025).
14. Народився Леонід Плющ. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4811> (дата звернення: 20.02.2025).
15. Плющ Л. Вбивство Поета Василя Стуса. Друкується за передаванням. Радіо «Свобода», 28, 29, 31 жовтня, 1 листопада 1985 року. URL: <https://exlibris.org.ua/stus/r21.html> (дата звернення: 21.02.2025).
16. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: навколо «Москалевої криниці»: дванадцять статтів. Едмонтон, 1986. 330 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008007> (дата звернення: 21.02.2025).
17. Плющ Л. У карнавалі історії. Нью-Йорк : Сучасність, 1980. 373 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/5057/file.pdf>. (дата звернення: 21.02.2025).
18. Плющ Л. У карнавалі історії: Свідчення. Київ : Факт, 2002. 630 с.
19. Розмова з Леонідом Плющем: ексклюзивне інтерв'ю редакції «Діалогу». Торонто : Діалог, 1976. 24 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15484/file.pdf>. (дата звернення: 21.02.2025).
20. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
21. Rich V. Vancouver boycott supports Plyushch. *Nature Publishing Group*. 1974. September 20. Vol. 251. С. 180. URL: <https://www.nature.com/articles/251180a0.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).